

El hablador¹

Zeynep Önal*

Abstract

The reader, so long as he/she carries out a shallow reading of the text overlooking the textual signs the text provides, will be unable to take part in the analysis of the potential meaning of the text. The reader, in order to receipt the meaning to form a part of the text should look analytically at the textual signs from various viewpoints and obtain from the textual pieces of meaning various syntheses for revealing the overall meaning of the text. As a matter of fact, the meaning the text is to transmit to the reader is delimited by the meaning to be deduced by him/her. The active reader participating in the process of obtaining a coherent total meaning of the text combines the textual findings with the horizon of his/her own cultural background and world of experiences and consequently captures his/her own overall meaning of the text. The following study aims to analyse the novel entitled "El Hablador" of the Peruvian author Mario Vargas Llosa at the level of reader/text relationship, placing the reader in a central position. The study comprises a prologue with brief information over reader oriented theories and reader-text relationship on this context and four subtitles: the first one aims to inform the reader briefly on the content of the narrative introducing the main characters with references to the text; the second one studies in a more detailed way the permanent main theme of voyage prevalent throughout the narrative and analyses the reasons for the metamorphoses the narrative characters go through; the third one focuses on the structure and time of narrative underlining the distinction between the narrative styles of the main characters and the study is concluded making a summary of the above mentioned.

1 Diccionario de la Real Academia Española'nın 'densizce konuşan, geveze, boşboğaz' olarak tanımladığı 'hablador' sözcüğünü Türkçeleştirmek yerine özgün metindeki söylenişiyile bırakmayı uygun gördük çünkü metinde kullanıldığı anlamıyla 'hablador', sözlük anlamından tümüyle farklı bir anlam içermektedir. 'Hablador' adı verilen metin kişinin hangi anlama geldiği, çalışmanın içinde ele alınacaktır.

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arş. Gör. Dr.

Keywords: The Amazonian world, Tasurinchi/Creator of All, Story Teller, Machiguenga Course/Permanent process of setting off

Okur merkezli kuram temelinde, okur-metin ilişkisi:

Terry Eagleton, Heidegger'e göre yazınsal yorumun temelini, insan etkinliği üstüne kurulmadığını, yazınsal etkinliğin *yaptığımız* bir şey değil, olmasına izin vermemiz gereken bir şey olduğunu söyler. Heidegger'e göre kendimizi edilgin biçimde metne açmamız, onun tükenmek bilmez varlığına boyun eğmemiz, metnin bizi sorgulamasına izin vermemiz gerekir. (Eagleton 1989: 64, 65) Umberto Eco'ya göre de sanat yapıtı, açıklanmış ve tüketilmiş değildir, tam tersi, açılıp genişlemekte, ortaya yeni sorunlar koymaktadır; bu durumda da gelişmekte olan, *hareketli*, 'açık' bir yapıttır. Eco'nun "hareketli yapıt poetikası" olarak adlandırdığı ilişki, yazara göre sanatçıyla sanat tüketicisi arasında yeni bir ilişkidir. Bu yeni ilişki düzleminde, 'açık' yapıtlar *hareketlidir* ve sanatçıyla birlikte *yapıtı yaratmaya* davet ederler. (Eco 2001: 34-37) Okur-metin ilişkisi düzleminde Hans Georg-Gadamer'in Heideggerci varoluşçuluğa dayanan yorumbilimsel kuramı, anlamın oluşturulmasında okurun rolü sorununa eğilir ve her okumayı, yazarın niyetinden farklı ve bağımsız anlam üreten bir edim olarak kabul eder. (Calatrava 1994: 167) Anlamanın yapısını ve evrelerini söyleşi örneğinden yola çıkarak belirleyen Gadamer'e göre, yazın metnini anlama sürecinde okur-metin ilişkisi, okurun özgür bir özne, metnin ise okurun üstüne eğildiği dural bir nesne olmayıp, her ikisinin de etkileşim içinde olduğu bir bütündür. Metin okura bir şeyler iletmek ister, okur metnin iletisini anlama sürecinde, metinle veya yazarla özleşmek zorunda değildir. Yazarın bakış açısına, söylemek istediğine, metnin nesnel konusuna yönelmelidir, Gadamer'e göre de, ortak anlama katılmalıdır. (Sayın 1999: 14) Şara Sayın **Metinlerle Söyleşi** başlıklı denemesinde, okurun metni anlamlandırma sürecinde izleyeceği yorumbilimsel söyleşide, okur-metin ilişkisini şöyle açıklar:

Okur ile metin arasındaki söyleşiyi, okurun metni dışlayamayacağı, sürekli içten izleyeceği *yorumbilimsel durum* başlatır. Yorumbilimsel söyleşide metin, yorumbilimsel durumu oluşturan öteki ögenin, *okur*'un aracılığıyla dile gelebilir ancak. Ancak yorumcu aracılığıyla, dilsel göstergeler anlama dönüşür. Ve ancak anlama süreci

sonunda metnin söz ettiği şey, konu, dile gelir. Yorumbilimsel söyleşide metin ile yorumcuyu birleştiren ortak nokta – kişiler arası söyleşide olduğu gibi – üzerine eğildikleri konunun kendisidir. (Sayın: 14-15)

Gadamer'e göre metni okuyan kişi anlamın bir parçasıdır. Okuduğu metne dahil olur. (Gadamer 1988: 304) “Metnin anlamı, parça-bütün; önanlama-düzelti ilişkilerinin olduğu gibi, her söyleşinin temelini oluşturan soru-yanıt ilişkisine işlerlik kazandırmakla oluşur. Anlama sürecinde okur ve metin, sürekli soru-yanıt ilişkisi içindedirler. (...) Metni anlamak ise, metnin nelere yanıt getirdiğini ortaya koymak kadar, metnin sorduğu soruyu yakalamak, ortaya çıkarmak, daha da öte, metnin içerdiği soruyu yeniden oluşturmak demektir.” (Sayın: 19) Bu durumda soru, anlama sürecinin çok önemli bir öğesidir. Bu süreçte metnin okura bir şeyler iletebilmesi, okurun metne soru sormasıyla olanaklıdır. Okuru, metni anlama sürecinin merkezine oturtan kuramlar, okur merkezli kuramın temelini oluşturmuştur.

Eagleton'a göre, on dokuzuncu yüzyılda Romantizm döneminde öne çıkarılan yazar, Yeni Eleştiri döneminde üstünde yoğunlaşılacak metin ve son yıllarda belirgin şekilde dikkatin kaydığı okur üçlüsü içinde okurun her zaman en az ayrıcalıklı konuma sahip olmuş olması, yadırganacak bir durumdur; çünkü, okur olmadan yazın yapıtı da olamaz. Eagleton, yazın yapıtlarının kitap raflarında yaşamadığını söyler. Yazın yapıtları, okunarak anlamlandırılırlar. Yazının varolması için, okur da yazar denli yaşamsaldır. (Eagleton: 74) 1970'li yıllarda ortaya çıkan okur-merkezli kuram, metni kendi içinde kapalı bir dizge olarak gören anlayışın yerine, metnin okurun aklına veya aklında neler yaptığını odaklanır. (Kershner 1993: 269) Okur-sanatçı ilişkisini yüz yüze söyleşiye benzeten Akşit Göktürk, yazın sanatının, öteki bütün sanat dalları gibi iletişim yollarından biri olduğunu söylerken şu belirlemeyi yapar:

Sanat yapıtı konuşursa, Heidegger'ın dediği gibi, konuşurken de bir dünya koyarsa ortaya, bunu hiç kuşkusuz birileri için yapar. Sanatta güzellik, bir konuşma aracılığıyla “gerçeğin örtüsünün kaldırılmasından”, kurmaca bir dünyanın bir biçim aracılığıyla görünür kılınmasından "bütünleşmiş olur. (Göktürk 2001: 22)

Jean-Paul Sartre da yapıtın okur için yazıldığı konusunda kuşkuya yer görmüyor: “İlk bakışta kuşkuya yer yok: evrensel okuyucu için yazıyoruz; gerçekten de, (...), yazarın bekleyişi ilke olarak *bütün* insanlara yönelmiştir.” (Sartre 1995: 59)

Sema Rifat “Metnin İçindeki Okur” başlıklı makalesinde, metni yazarın ürettiğini, ama oluşumunu okurun katkısıyla tamamladığını söyler. (Rifat 1994: 23) Bir başka makalesinde de, bu görüşünü pekiştirir:

(...), bir metin, bir kez gerçekleştirildikten sonra (olası) bir okurla karşılaşmadığı sürece tamamlanmış sayılmaz; bir başka deyişle oluşumunu tamamlaması okurun varlığına bağlıdır. Bir metin, özellikle de anlatsal bir metin okurca hareket ettirilmeyi bekleyen bir düzenek gibidir; içinde gücül olarak saklı bulunan bildiriye iletebilmesi için okurca “işletilmelidir”; okur bir bakıma onun işlemleyicisidir. (...) Demek ki alımlama süreci bağlamında ele alındığında bir metin okurdan (bu okur somut olarak var olmasa bile) etkin ve bilinçli bir *işbirliği* bekleyişi içindedir. (Rifat 1993: 17)

1970’li yıllarda ortaya çıkan okur-merkezli kurama göre, yazın metni kendi içinde kapalı bir dizge olarak değil, metni alımlayan ve metne anlam kazandıran okur tarafından incelendiğinde varlık kazanır. Bu görüşe göre yazar denli okur da metnin yaratısında katkı sahibidir. Okur-merkezli kuramın doğuşunun öncesinde yazın yapıtını yazarından, yazıldığı çağdan, okurundan bağımsız, kendi kendine varolan bir sanat yapıtı olarak gören eleştirmen görüşünün aksine, okur-merkezli kuramın kurucu ve uygulayıcıları, yazın metninin okur tarafından alımlanmadığı sürece yaşam bulamayacağını öne sürerler. Yani metin ancak kendisini alımlayan okur tarafından varlık kazandığında yazınsal bir yapıt olarak gerçekleşebilir. Yazınsal çalışmaya yaşam veren, metin-okur yakınlaşmasıdır. Yazarınca oluşturulduktan sonra kendini tarih süreci içinde bulan yapıt, okur tarafından anlamlandırılma sürecinde yaşayan bir nesne durumuna geçer. Okur-metin yakınlaşmasında sınırsız bir keşif alanıdır metnin okurunu davet ettiği. Metinle söyleşmek, bir bakıma yeni anlam dünyalarını karşısına çıkaran metinle okurun ortaklık kurması, metnin anlam bütünlüğünü ortaya çıkarmak üzere işbirliği yapması demektir.

Bu çalışma, Peru yazınının önemli yazın ustalarından Mario Vargas Llosa'nın **El hablador** adlı yapıtında metnin anlamını, okur merkezli kuramın parametrelerini temel alarak, metinle soru-yanıt ilişkisi içinde metnin sunduğu göstergelerden yola çıkarak çözümleme ereği güder.

Nasıl anlatmalı yolu, betimlemeli bir ucundan ötekine üstünde yol aldığı nehri, kendisi de başlı başına bir nehir olan geziyi? Nasıl anlatmalı ki en gizli ve süregelen yüzü gün ışığına çıksın metinde, yolun devinimli devinimsiz, başlangıçsız bitimsiz, yolcusuna meydan okuduğu yüzü?

OSMAN LINS,
Avalovara

1- Bir kabile masalı: Masala giriş

Sonra yürümeye koyuldu yeryüzü insanları, dosdoğru batmakta olan güneşe yürüdüler. Ondan önce, hareket etmeden oldukları yerde duruyorlardı. Gökyüzündeki gözleri olan güneş de yerinde duruyordu. Güneş uyumuyordu, hep uyanıktı, bize bakıyordu, yeryüzünü ılıtıyordu. Işığı ne kadar güçlü olsa da, Tasurinchi dayanabilirdi. Yıkım yoktu, rüzgâr yoktu, yağmur yoktu. Kadınlar tertemiz çocuklar doğuruyordu. Tasurinchi yemek istediğinde elini ırmağa daldırıp kuyruk çırpın bir tirsi balığı çekiyor veya nişan almadan okunu atıyor ve ormanda iki üç adım atar atmaz ayağı bir yaban hindisi, keklik veya borazan kuşu ölüsüne takılıyordu. Yiyecek eksik olmazdı. Savaş yoktu. Irmaklar balıkla, ormanlar hayvanlarla dolup taşıyordu. Yeryüzü insanları güçlüydü, bilgeydi, dindindi, birlik içindeydi. Huzurluydu, öfke yoktu. Evvel zaman içinde.² (Vargas Llosa 1991: 38)

“Yeryüzü insanları”nın öyküsü masal gibi başlar ama masal gibi sonlanmadan, ormanda bozulacak düzeni önceden haber verir gibidir okura ‘di’li geçmiş zaman anlatımıyla. “Yeryüzü insanları”nın öyküsüne geçmeden

² Özgün metinden yapılan çeviriler bu çalışmanın yazarına aittir.

önce, onlardan birine dönüşecek Saúl Zuratas'la tanıştırır okuru anlatıcı. Okur, Saúl Zuratas'ın geçmişini önemser, çünkü Amazonlar'ın kalbine ve kendi içine yaptığı yolculuğu geçmişinden bağımsız değerlendiremez. Peru'lu anlatıcının, yüzünün sağ yanını, kulağını, dudaklarını ve damarlı burnunu tümüyle kaplayan sirke gibi koyu mor renkli doğum lekesi ve taranmamış kırmızı saçları nedeniyle “belki de dünyanın en çirkin ama en cana yakın ve dünya iyisi, [...], içten, lafı dolandırmayan, cömert ve iyi niyetli, yalın” (Vargas Llosa 1991: 11) gibi sıfatlarla betimlediği hukuk ve budunbilim öğrencisi, Yahudi baba ve Yahudi cemaatinde hiçbir zaman kabul görmemiş Kreol anneden doğma Saúl Zuratas, üniversite yıllarında yerli kabilelerin yaşadığı bölgelere ardı ardına yaptığı yolculuklar sonucunda yerlilerin yalın yaşayışıyla, dünyasıyla, büyüleriyle, inanışlarıyla büyülenerek dönüşüm geçirir – tıpkı çok sevdiği Kafka'nın, adını papağanına da verdiği ünlü kahramanı Gregor Samsa gibi – ve üniversiteyi bitirir bitirmez, ardında iz bırakmadan ortadan kaybolur.

Anlatı, Peru'lu anlatıcının, Dante ve Machiavelli okuyarak ve Rönesans resimlerini inceleyerek, ülkesi Peru'yu ve Peru insanını birkaç aylığına unutmak üzere geldiği Floransa'da, ülkesinin ve insanının beklenmedik biçimde küçük bir resim galerisinde karşısına çıkmasıyla başlar:

[...], galerinin vitrininde gördüklerim beni birdenbire olduğum yere mıhlamıştı: oklar, yaylar, üstü işli bir kürek, geometrik desenlerle bezeli bir testi ve kaba pamukludan *cushmaya* sarılmış manken. Ama bana o an Peru ormanlarının havasını getiren, üç beş fotoğraf oldu. Geniş ırmaklar, dev ağaçlar, kırılğan kanolar, kazıklar üstüne oturtulmuş dayanıksız kulübeler, yarı çıplak, renk cümbüşü içinde kadınlar ve adamlar, kıpırtısız gözleriyle parlak kartonlardan bana bakıyorlardı. (Vargas Llosa: 7)

Anlatıcı, önce coşkuyla, ardından anlamlandıramadığı bir kaygıyla (Vargas Llosa: 9) fotoğraftan fotoğrafa geçerken, sonunda görmeyi umduğu fotoğrafı görür. Bu fotoğraf, öykünün belkemiğini oluşturan varlığı ve onu kuşatan büyümlü ortamı göstermektedir ve fotoğrafın betimi, okurun anlatıcıyla birlikte yol alacağı büyümlü dünyayı anıştırır gibidir:

Daha ilk bakışta belli oluyordu Amazon'lara özgü tarzda – bedenleri dimdik, Doğulular gibi bacaklarını yatay şekilde esnetip bağdaş kurarak - daire şeklinde oturmuş, alacakaranlık geceye dönerken azalmaya başlayan gün ışığının yıkadığı kadınlar ve erkekler topluluğunun ipnotize olmuşçasına dikkatini bir noktaya yoğunlaştırdığı. Mutlak hareketsizlik egemendi. Bütün yüzler bir dairenin yarıçapı gibi merkeze bakıyordu, daire şeklinde oturan büyülenmiş machiguengaların ortasında ayakta duran bir adamın karaltısı elini kolunu oynatarak konuşuyordu. Sırtımda bir ürperti hissettim. “Bu Malfatti denen adama nasıl izin vermişler acaba, yani bu adamın oraya ...” diye düşünmeden edemedim. Eğildim, yüzümü fotoğrafa iyice yaklaştırdım. Tam gözümün önündeydi, kokusunu alabiliyordum, gözlerim ve düş gücümle içine girebiliyordum, [...]

[...] Floransa'nın olağanüstü güzellikleriyle ve turist sürüleriyle karşılaşmak üzere galeriden çıkmadan önce son bir kez dönüp fotoğrafa baktım. Hiç kuşku yoktu. Bir 'hablador'du. (Vargas Llosa: 9,10)

Peru'nun, “General Odría diktatörlüğünün düzmece dinginliğinden demokratik rejimin yeniliklerle dolu belirsizliğine geçiş yaptığı elli yıllarda”, (Vargas Llosa: 15) kendisine çizmek istediği yolu usul usul belirginleştiren başarılı hukuk ve budunbilim öğrencisi Saúl Zuratas, aile soyadını saygın bir meslek edinerek sürdürmesini isteyen bakkal babasının onun için kurduğu gelecek düşlerinden ve Üniversite öğrenimini bitirmesinin ardından Fransa'da burs teklifi götürülen bölümünün sunduğu parlak olanaktan uzakta, “bir daha asla çıkmayacağı bir labirentin” (Vargas Llosa: 15) içine, yeni bir yol, yeni bir yaşam sözü veren Amazon Ormanları'nın belirsizliğine doğru yol alacaktır.

2- *El hablador*'u okumak

El hablador, anlatı kişilerini oluşturan yerli kabilenin, Peru'lu anlatıcının ve Saúl Zuratas / 'el hablador'un yol öyküsü olarak okunabilir. Okur da kendi hesabına, dünyanın düzenini bozmamak için olağanüstü çaba gösteren saf ve duyarlı insanların söylencelerle örülü büyüdü dünyasında kendi yolculuğunu

yapar. Öte yandan anlatı, kendisinden olmayanı yok ederek ortadan kaldırmak veya kendisine köle kılmak veya sözde insanca yaklaşımla ehlileştirerek benzer kılmak türünden yöntemlere başvuran insanoğlunun eleştirisi olarak da okunabilir.

2.1- Machiguenga kabilesinin yürüyüşü

“Batmakta olan güneşe doğru yürümeye koyulan ve daha önce kımıltısız duran yeryüzü insanları”, (Vargas Llosa: 38) Peru’lunun kendine yeni gelir kaynakları sağlamak üzere, yerli kabilelerin yaşam alanlarını zorbalıkla işgal ederek ele geçirmesiyle birlikte, her defasında yürümeye, daha içerilere, ulaşılması daha çetin yörelere ve hep güneşe doğru yola koyulurlar. Peru’lu her defasında bulur onları ve yeni baştan sürer yurtlarından daha içerilere doğru. Kıyımın, artık yürümedikleri için geldiğine inanır yeryüzü insanları. Yürümemek, bilgeliği yitirmektir. Bilgeliği yitirmemek, yeryüzünün düzenini korumak için yürümek gerekir. Bir yandan yürürken bir yol bulur yeryüzü insanları toplu kıyımdan kurtulabilmek için: beyaz insanın ulaşamayacağı topraklarda, beşerli onarlı dağınık gruplar halinde yaşayacaklardır.

Yeryüzü insanları barış ve erinç içinde yaşarlarken ve ölüp de dönenler en iyilerin bedenine yerleşirken, böylelikle kabile insanı daha da güçlenirken, bilgeleşirken, önceleri oldukları yerde kımıltısız dururken, bir gün yürümeye başlarlar. Söylediklerine göre gökyüzündeki gözleri güneş, hep uyanık olan, onlara bakan, yeryüzünü ıltan güneş, günün birinde düşmeye başlamıştır ve yükselmesine yardımcı olmak için yürümek gerekir. (Vargas Llosa: 38, 39) Ama güneşin düşmesi aynı zamanda karanlığa, soğuğa, yönlerini yitirmelerine, ırmakların yatağının değişmesine, rüzgâra, tufana, ölülerin dönmemesine, dinginliğin yitişine nedendir ve kendilerini kuşatan kötülükten ve mutlak karanlıktan kurtulmak için (Vargas Llosa: 39) durmadan yürümeleri gerekir; durdukları gün yok olacaklarını söyler *seripigari*, iyi ruhlu büyücü ve o zaman güneş de onlarla birlikte aşağıya inecektir. (Vargas Llosa: 40) Güneş ışığını yitirmeye başladığında yürümeye başlar yeryüzü insanları. “Yağmur yağarken, hava kuruyken, karada, suda, tepelerden tırmanırken, koyaklardan inerken, gündüzü geceye döndüren sık ormanlarda, küçük kamagarini şeytanının kel bıraktığı bir adamın kafası gibi tek bir çalıdan yoksun çıplak ovalarda” (Vargas Llosa: 40) yürüyüşe geçen yeryüzü insanıyla birlikte yürümeye, onun gözleriyle görmeye başlar okur.

Kabile insanının yaşayışının, inanışının, söylencelerinin anlatısı zamansızdır; okur, güneşin gözünü kabile insanının üstünden ne zaman ve ne süreyle ayırmadığını, sonra ne zaman sistemin doğal işleyişine kavuştuğunu, kımiltısız duran güneşle “düşmeye başlayan” (Vargas Llosa: 39) güneş arasında ne kadar zaman geçtiğini bilmediği gibi, bilimsel gerçeğe aykırı verinin, örneğin güneşin kımiltısız duruşunun açıklamasını da metiniçi göstergelerde bulamaz. Peru’lu anlatıcının okura aktardığı, yeri ve zamanı belirli kendi öyküsünün kuşattığı – öyküyü Peru’lu anlatıcı başlatır ve sonlandırır; yeryüzü insanının öyküsü, onun öyküsünün içinde konumlanır – yeryüzü insanının zamandan soyutlanmış öyküsünü, ‘el hablador’un sesinden bir masalı, bir söylenceyi dinler gibi dinler okur. Yeryüzü insanı kendine özgü bir dizge içinde yorumlar yaşadığı dünyanın düzeninin işleyişini ve okurun kendi yaşantı dünyasında bellediğinden farklıdır önüne konan düşünce dizgesi. İlk belleğine kazılı, değiştirilemez bilimsel gerçeğin masalvari, gerçekdışı anlatımıyla metne soru sormayı, metiniçi göstergelerde yanıt aramayı gerekseyen okur, anlatı ilerlerken Peru’lu anlatıcının kurmaca gerçekliğinden uzaklaşarak ve ardından bütün bütüne koparak, kabileyle birlikte masalsı bir dünyanın sıradışı gerçekliğinde, yeryüzü insanının öyküsünün başlangıcında onu huzursuz eden soruları sormaktan, yanıtları aramaktan vazgeçerek, bu kez anlığında farklı sorular ve yanıtlarla usul usul yürümeye koyulurken, anlatının zamandan soyutlanmış, belletilmiş olandan farklı işleyişini de kabullenmeye başlar.

Kabilenin düşüncüsüyle, söylenceleriyle, inanışlarıyla, yaşam biçimiyle, rengiyle, müziğiyle, diliyle sarmalanan okurun girdiği kurmaca dünya, büyülmüş gerçekçi bir dilin dışavurumudur. Ölenlerin döneceğine ve en iyilerin ruhuna gireceğine inanır yeryüzü insanı. Böylece kimse ölmeyecektir. (Vargas Llosa: 38) Yürüyüşün bitiminde kalmaya karar verdikleri yaşam alanlarında “yapraklar ve kuru dallardan döşek yapıp başlarının üstüne *ungurabilerden* çatı örerler. Irmak kıyısında sinsice dolanan *kapibaralar* cesedini yemesin diye sivri uçlu kamışlardan çitler çekerler çevresine”. (Vargas Llosa: 38) Yerleşik düzende tarlalarını ekerler. Yeniden yürümeye başladıklarında, “yürürken ayakta kalabilmek için yüklerini atmak, hafiflemek zorunda” kalırlar. (Vargas Llosa: 40) Ormandaki yürüyüşleri, bir ceza değil, bir kutlama gibidir: “daha çok kurak mevsimde balığa ya da ava çıkmak gibi. Oklarıyla yaylarını, içi zehir dolu boynuzlarını, annatto tohumlarından elde ettikleri boyalarla boyadıkları kamışlarını, bıçaklarını, davullarını, üstlerine geçirdikleri *cushmalarını*,

heybelerini, çocuklarını taşıdıkları bez parçalarını” alırlar yanlarına. “Gözleri sürekli güneşe dikili olduğu halde, erkekler ateşlenmeye hazır silahları, kadınlar sepetleri ve tepsileriyle” yürürler. (Vargas Llosa: 40) Güvenlikli görünen bir alana vardıklarında yeniden yerleşik düzene geçerler. Ormanı yakıp açtıktan sonra mısır, muz ekip, manyok dikerler. Yabani pamuktan *cushmalar* örerler örtünmek için. Ekili tütünün kokusu engerekleri uzak tutmaya yarar. Omuzlarına konan papağanlar ninni söyler. Jaguar yavruları kadınların memelerinden süt emer. Analar ormanın içlerine gidip doğururlar, yıkanır, güneşin tatlı sıcaklığında ellerini ayaklarını oynatan, burunlarını çeke çeke ağlayan bebeklerle geri dönerler. (Vargas Llosa: 42, 43) Daha manyok ve mısırlar boy vermeden, muz ağaçları meyvelenmeden *Mashco*’lar gelir; apansız oklar, kargılar, taşlar yağar üzerlerine. Koca koca alevler evlerini yakıp yok eder. Giden ruhlar geri dönemez. İnanışlarına göre yeniden yürümeye koyulmalıdırlar. Güneş düşmektedir. Yanlış bir şey yapmışlardır. Aynı yerde uzun süre kalarak yozlaşmışlardır. Yeniden arınmaları gereklidir. Böylece, yok olmak üzereyken, bilgeliği geri gelir. Bir kez daha yürümeye koyulurlar. Güneş, gökteki yerkürelerin arasından düşmez olur. Uyanmaktadır, öfkelidir. Yeryüzünü yeniden ısıtmaya başlamıştır. Machiguenga’lar hayattadır. Yürümeyi sürdürürler. (Vargas Llosa: 43, 44).

2.2- Peru’lu anlatıcının yol öyküsü

Saúl Zuratas’ın arkadaşı Peru’lu anlatıcının, “Peru’da etkinliklerini kırk yıldır sürdüren, [...] düşmanlarına göre Amerikan yayılcılığının bir uzantısı olarak, bilimsel araştırma görünüşü altında bilgiler toplayarak Amazon yerlilerinin içine yeni sömürgeci bir kültürü sokmaya çalışan, Katolik Kilisesi’nce de – özellikle cangıl misyonerlerince – dilbilimci kılığına girmiş Protestan vaizlerin neferleri olmakla suçlanan” (Vargas Llosa: 70) Dilbilim Enstitüsü’nün Amazon ormanlarına düzenlediği geziyle yöreye yaptığı yolculuk, Amazon yerlilerinin yaşamına okurun ta içinden tanıklık etmesine olanak veren ‘el hablador’un anlatımının yanında, bilinmeyene ve merak edilene dışarıdan bakan ve sınırlı görsel ve işitsel bilgiye dayanarak bilgi edinmeye ve bilgilendirmeye çalışan gözün ayrımını ortaya koyar. ‘El hablador’un dünyasında ‘yeryüzü insanları’nın yaşam alanının apansız orta yerine iniveren okur, söylencesel özellikler gösteren anlatının imgeleminde

yaratmaya çalıştığı soyut dünyasından, Peru’lu anlatıcının yol öyküsünün başlamasıyla birlikte açıklıkla betimlediği, somut dünyaya doğru yol alırken, iki farklı gözün, öyküye içeriden bakanla dışarıdan bakanın kendi öyküleri/kendi dünyaları arasına çektiği ayırıcı ve belirgin çizginin de ayırımına varır. Öte yandan söylencelerle örülü anlatı dünyasının düzgülerini çözmeye ve kendi ekinsel artalanına dayanarak anlamlandırmaya çalışan okur, anlatılan dünyaya değgin somut verilerin önüne konmasıyla birlikte iki farklı anlatı dünyasının sunduğu soyut düzgülerle somut verileri de birleştirir. Böylelikle ‘hablador’un yeryüzü insanlarının belirli bir tarihsel ve uzamsal zemin üstüne oturmayan öyküsünün içinde el yordamıyla yolunu bulmaya, göstergelere anlam kazandırmaya uğraşırken, Peru’lu anlatıcının gözünden anlatının konusu olan dünyaya giriş yapar, masalsi öğelerle sunulan dünyanın coğrafi özellikleri olduğu gibi anlatılırken, insanı, okur gözünde somut bir görüntüye kavuşur:

Küçük bir deniz uçağıyla yolculuk ediyorduk. Bazı yerlerde yerli kayıklarıyla dar kanallarda yol alıyorduk; kanalların üstü öyle sık bitkilerle kaplıydı ki, gün ortasında gece gibi karanlıkta ortalık. Güçlü ve yalnız Doğa - yüksek ağaçlar, pırıltılı göller, sakin akan ırmaklar – sanki henüz yaratılmış bir dünyayı anıstırıyordu; insansız bir dünya, bitkilerden ve hayvanlardan örülü bir cennet. Kabilelerin bulunduğu yerlere vardığımızda da sanki tarih öncesine geçiyorduk. Orada, geçmişte yaşamış ilk atalarının, avcılarının, yiyecek toplayıcılarının, ok atıcıların, göçebelerin, usa aykırı olanların, büyücülerin, canlıcılarının ilkel varlığıyla karşılaşılıyorduk. Bu gördüğümüz de Peru’du ve bunu ancak o zaman tam anlamıyla kavrayabilmişim: hâlâ ehlileşmemiş bir dünya, Taş Çağı, büyüsel-dinsel kültürler, çokeşlilik, kafa avcılığı, [...] sözün özü insanlık tarihinin gün doğumu. (Vargas Llosa: 71,72)

Peru’lu anlatıcının Floransa kentine gerçekleştirdiği gezide bir resim galerisinde karşısına çıkan fotoğraflar, anlatıcının okuru kendi yaşantısından hareketle Amazon yerlilerinin büyülü dünyasıyla tanıştırmasına neden olur. Okur, ‘hablador’un sesinden, ayrıcalıklı ve dolaysız olarak içine girebildiği dünyayı, Peru’lu anlatıcının gözünden salt fiziksel özellikleriyle, bir yabancı gibi izler. Peru’lu anlatıcı, yöreye Dilbilim Enstitüsü’yle birlikte gerçekleştirdiği

ilk gezi sırasında sözünü duyduğu ‘hablador’ların yıllar yılı izini sürer, ardında iz bırakmadan ortadan kaybolan arkadaşı Saúl Zuratas’ın da yarattığı gizemin merakıyla, Machiguenga topluluğuna değgin bilgi edinme gereksinimini duyumsar. Yaşam sürecinde rastlantısal olarak karşısına çıkan, yıllar sonra yöreye ikinci bir gezi gerçekleştirme olanağıyla bir kez daha Machiguenga’ların yaşadığı yörelere giderek, yerli halkı ilkinden daha yakından izleme şansını elde eder. Bu gezi, metnin belkemiğini oluşturan ‘hablador’ figürünü daha somut halde karşısına çıkarır. ‘Hablador’, yerli halkın yabancıardan sır gibi gizlediği, sözü açıldığında bilmezden geldiği, uzağımızda, cam mahfazasında duran, gördüğümüz, varlığını bildiğimiz, ama yaklaşmadığımız, dokunamadığımız, kimliğini öğrenemediğimiz değerli bir hazine gibidir. Kabilenin özüdür. Kabilenin yabancı gözlerden kıskançlıkla sakladığı, el sürülemeyen, bilinemeyen özü. Yıllar yılı Dilbilim Enstitüleri’nin, cangıl misyonerlerinin ve Peru’luların türlü değiştirme, özümleme, yok etme girişimlerinden ustalıkla kaçırabildiği toplumsal bellektir. Machiguenga yerlilerince koruma altına alınmıştır. Peru’lu anlatıcıyı Floransa gezisinde rastlantısal olarak gördüğü fotoğrafın kendi geçmişine ve Amazonlar’ın kalbine götürmesinin nedeni, “o Machiguenga masalcısının çok eski zamanlardan gelen cızırtılı sesinin peşini bırakmayacağını” bilmesidir. (Vargas Llosa: 235)

Metni oluşturan iki dünya, gerçek ve gerçekdışı öğelerle bezeli olan anlatıda iç içe geçmiş olsa da, José Andrés Rivas’a göre bu iki öykü kusursuz biçimde birbirinden ayrılır. Rivas’a göre bunun nedeni, birbirinden tümüyle farklı iki söylemin varlığını, dolayısıyla bu derin farkları barındıran iki dünyanın varlığını okura göstermektir. (Rivas: 2)

2.3 – Saúl Zuratas’ın dönüşümü / ‘Hablador’un yolculuğu

Ormanda, eşlikçisi papağanıyla yol alan ‘Hablador’, dağınık yaşayan Machiguenga ailelerini ziyaret ederek öykülerini dinler, her gittiği aileye, öteki ailelerin öykülerini anlatır ve birkaç ay boyunca onların yanında konuk olur. ‘Hablador’, Machiguenga kabilesinin gezgin üyesidir. Onlardan biridir. Toplumun, tarihi aktaran ‘bellek bankası’dır. Machiguenga’lardan dinlediği söylenceleri ve günlük yaşayışlarını anlatır. Güneş’in ve Ay’ın öğretilerini dinler, (Vargas Llosa: 43) ormanı yağmalamaya gelen Peru’lunun yaptığı kıyımı öğrenir, yeryüzü insanının birçok kez toprağından sürülüşüne acıyla tanıklık eder. Kabile insanının korkularını, - “Karımı uyardım, bu kez de ölü çocuk

doğurursa, öldüreceğim onu” -(Vargas Llosa: 47) yaşam kaygısını, - ““Doyuracak çok boğaz var’, diye yakınıyordu Tasurinchi” - (Vargas Llosa: 49) yeme, içme alışkanlıklarını, - “Kadınlar bir armadillonun derisini soyup etini kızarttılar ve küçük dilimlere böldüler” - (Vargas Llosa: 49) konukseverliğini, - “Onlar da beni gördüklerine sevinmiş gibiydiler. Birkaç dolunay yedik, içtik, söyledik. Gitmemi istemiyorlardı. ‘Nasıl gidersin’?, diyordu Tasurinchi. ‘Daha anlatacaklarını bitirmedin’” - (Vargas Llosa: 51, 52) kendilerine yeni yaşam alanları açmalarını, tarlaları ekip, evlerini yapmalarını, evlilik bağı kurmalarını, (Vargas Llosa: 52) doğanın işleyişine saygıyla ve bilgelikle yaklaşmalarını, - “Geceleri çok yarasa var buralarda; daha geçen gece ateşin yanından yuvarlanan bir çocuğu uykusunda ısırıldılar. [...] Hayvanların değişik alışkanlıklara sahip olduğu bir yer Yavero. Hâlâ onları *tanımaya uğraşıyorum*”³ - (Vargas Llosa: 52) salgın hastalık geldiğinde yaşadıkları korku ve çaresizliği, kendilerini doğanın sunduklarının yardımıyla sağaltma çabalarını (Vargas Llosa: 53, 54) gözlemler.

‘Hablador’, yürürken öğrenir; kabile insanından, hayvanlardan, topraktan ve doğadan öğrenir:

Dinlemeye koyuluyorum. Öğreniyorum. Tasurinchi gibi dikkatle dinliyorum. Can kulağıyla, saygıyla. Çok geçmeden toprağın dili çözülüp konuşmaya başlıyor. Çakır keyif olduğunda, insanın dili çözülür ya, işte öyle. İnsanın aklının ucundan geçmeyecek şeylerden söz ediyorlar. İşte oradalar: konuşuyorlar. Kemikler, dikenler. Çakıl taşları, sarmaşıklar. Bodur çalılar, filizlenen yapraklar. Akrep. At sineğini yuvalarına sürükleyen karınca sürüsü. Kanatlarında gökkuşağını taşıyan kelebek. Sinekkuşu. Dala turmanan sıçan, suyun halkaları. Masalci sessiz, uzanmış, gözleri kapalı, dinliyor. [...] Dinliyorum, işitmeye başlıyorum. Artık anlıyorum. Hepsinin anlatacak bir öyküsü var. Belki de dinleyerek öğrendiğim bu. Bokböceğinin de anlatacak bir öyküsü var. Çamurun içinde güçlükle görülebilen küçük taşın da. Tırnağımla çatlattığım bitin bile. Umarım duyduğum hiçbir şeyi unutmam. Belki de beni dinlemekten bıkmazlar. (Vargas Llosa: 127)

³ İtalik yazım bu çalışmanın yazarına aittir.

‘Hablador’, hem gündelik yaşayışa değgin öyküleri dinler, hem söylenceleri: Yeryüzü ırmaklarının, gökyüzü ırmaklarının, kuyruklu yıldızın, ateş böceklerinin, renk renk papağanların, Ay’ın, Güneş’in öykülerini, Güneş ışığının neden parlak, Ay ışığının neden güçsüz olduğunu anlatan söylenceleri, konuşan hayvanları, konuşan bitkileri dinleyen yeryüzü insanı Tasurinchi’nin, her şeyin yaratıcısı olan Tasurinchi’nin, yürüyen insan Tasurinchi’nin, iyi ruhlu büyücü seripigarinin, kötü ruhlu büyücü machikanarinin, şeytan kamagarininin, iblislerin yaratıcısı kientibakorinin öykülerini dinler ve kendini kabile insanının dünyasına ait duyumsar: “İşte buradayım. Geldim. Burası benim dünyam. Burası benim yurdum. Başıma gelen en iyi şey burada, bu toprakta yaşamak, [...]” (Vargas Llosa: 119)

‘Hablador’un öyküsü, Kafka’nın **Dönüşüm**’üne göndermelerle tamamlanır. Irmak boyunda kendinden geçtiği sırada, kendini bir böceğe dönüşmüş olarak bulur. Bir “Gregor-Tasurinchi” olmuştur. (Vargas Llosa 195, 196) ‘Hablador’un kendinden geçme sırasında yaşadıkları, Gregor Samsa’nın öyküsüyle koşutluk gösterir. Kendinden geçiş, Kafka’nın romanındaki yabancılaşma korkusunun dışavurumudur, ne var ki Saúl bu yabancılaşmayı yaşamaz ve bu dönüşümü geçirmez, çünkü o artık ait olduğu dünyadadır, kendi dünyasında. Okurun, **Dönüşüm**’de ve **El Hablador**’un, Peru’lu anlatıcının sesinden dinlediği ikinci bölümünde koşutluk içinde izlediği yabancılaşma / sürünün dışına çıkana ezen-dışlayan toplumsal yapı / ezilen ve toplumsal işleyişe başkaldıran, sürüyle uyuşmayan bağımsız bireyin tragedyası gibi anlatı öğeleri, yüzündeki doğum lekesinden dolayı ‘Mascarita’ (Maskecik) takma adıyla çağrılarak ötelenen, yabancılaştırılmaya çalışılan, şiddet gören Saúl Zuratas’ın, misyoner grupların kabile insanlarını kendisine benzetme ve sözde ehlileştirme çabalarına şiddetle karşı çıkmasının nedenini temellendirir. Köleliğe zorlayan, bireyselliği, kendinden olmayanı yok etmek isteyen toplumsal dizgeyi eleştiren Saúl Zuratas, kendisiyle özdeşleştirdiği kabile insanların, evrenin işleyişinin bozulmaması için şiddete karşı çıkan bilgece yaşam formuna dahil olarak, ötelendiği, yabancılaştırıldığı toplumla bağını koparır ve içine kabul edildiği yeni dünyasında, yeni kimliğiyle dönüşümünü tamamlar. Söz, ‘hablador’un sesinde ete kemiğe bürünerek, Machiguenga tarihinin, yazılı olmasa da, gerçekleşmesini sağlar.

3- Yapı / Anlatı zamanı

Metin okura iki anlatıcının sesinden aktarılır: öykünün başlangıcını ve bitişini Peru’lu anlatıcının sesinden dinleriz; “el hablador”un dünyası, metni bize bütünlük içinde sunan Peru’lu anlatıcının öyküsünün içine yerleştirilmiştir. Peru’lu anlatıcı, “el hablador”a dönüşecek olan arkadaşı Saúl Zuratas’ı aile ve üniversite ortamıyla birlikte betimlerken, büyülü Machiguenga dünyasının kalbine yol alan ve kabilenin gezici anlatıcısına dönüşen Saúl Zuratas/el hablador, kabilenin yaşamını, geleneklerini, inanışlarını, büyülerini, renklerini, süslerini, eşyalarını, korkularını anlatır. Machiguenga dünyasına uzaktan bakan Peru’lu anlatıcı, anlatısını bilinmeyene dışarıdan bakan gözün sınırları çizili gözlemlerinin ve “el hablador”u kuşatan gizemin üstüne kurarken, okur “el hablador”un dönüşüm ve Machiguengalar’ın varolma öyküsünü aracısız olarak “el hablador”un ağzından dinler. Peru’lu anlatıcı, yaşamının yalnız Saúl Zuratas ve Machiguenga toplumuyla bağlantılı olan kesitini aktarırken, kentteki adıyla Saúl/Mascarita, Peru yerlisi Machiguenga kabilelerin arasında ‘hablador’a dönüşme öyküsünü, ikinci yaşamında kazandığı yeni kimliğini, Machiguenga yerlilerinin yaşam formuyla bağlantılı olarak anlatır. Anlatı kentten ormana, toplu halde yaşayan kent insanından beşerli onarlı gruplar halinde dağınık yaşayan kabile insanına, anlatının eksenini oluşturan malzemenin genel ve sınırlı bakış açısından bireysel deneyimin kişisel ve zengin anlatımına, zaman kullanımından söylencenin zamansız betimine kayar. Peru’lu anlatıcının dünyasıyla “el hablador”un dünyası arasındaki ayrım, iki anlatıcının öyküsünün, dilsel ve zamansal kullanımının ayrımıyla belirginleşir. Peru’lu anlatıcının öyküsü belirli zaman dilimlerinde, belirli bir tarihsel yörüngeye otururken, - anlatıcı General Odría diktatörlüğünü ve Peru’da demokratik rejimin kuruluşunu hatırlamaktadır - (Vargas Llosa: 15) Machiguenga kabilesinin gezgin habercisine dönüşen “el hablador”un öyküsü söylencesel özellikler gösterir, oluntular neden-sonuç ilişkisi içinde gerçekleşmez, fizik kurallarına uymaz. Söylencenin dünyasında, “her şeyin yaratıcısı olan Tasurinchi”nin (Vargas Llosa: 81) veya büyücü başı Kientibakori’nin kötü büyücülerinin kaptislerine göre şekillenir oluntular. Zaman-uzam belirsizdir: her şey, bir zamanlar bir yerlerde olmuştur. Peru’lu anlatıcı, yaşadığı dünyaya ve Machiguenga dünyasına değgin kişisel deneyimlerini ve inanışını anlatırken, “el hablador”, üyesi olduğu Machiguenga toplumunun söylencesel-simgesel uyarlamasını seslendirir. Rivas, ‘hablador’un söyleminin söylencesel özelliği

olduğunu söyler. Okurun ‘hablador’un sesinden dinlediği oluntular, üyesi olduğu topluluğa ve bu topluluğun inanç dünyasına aittir. Rivas’a göre dil, söylencenin ve büyüünün dilidir ve oluntular neden-sonuç ilişkisine dayanmaz. ‘Hablador’un anlatısı, topluluğun dünyasından, kişisel deneyim dünyasına geçiş yapar. (Rivas: 4)

İzleksel olarak yolculuk/yol alma süreci, anlatı boyunca yinelenir. Peru’lu anlatıcı, öyküsüne Floransa kentine yaptığı yolculuktan söz ederek başlar ve bu yolculuk, Peru’lu anlatıcının, yirmi yedi yıl önce Machiguenga dünyasına yaptığı yolculuğu anımsayarak, okuru yerli kabilelerle tanıştırmaya hizmet eder. Rivas, metnin yapısının, sınırların kaybolmasından ortaya çıktığını söyler. Rivas’a göre yapıyı, bir bölgeden diğerine geçiş belirler; yani kesintisiz yolculuk süreci. (Rivas: 5) ‘Hablador’un anlatısı, “yeryüzü insanların yürümeye koyulduğunu” (Vargas Llosa: 38) anlatarak başlar. Machiguenga’lar anlatı boyunca, zorunlu olarak yer değiştirirler. Genç Saül Zuratas da, yaşadığı dünyayla bağlarını kopararak, Amazonlar’ın kalbine, Machiguenga’ların içine yol alır.

‘Hablador’un neden-sonuç ilişkisi üstüne oturmaman, zaman ve uzamdan bağımsız anlattığı öykü, okurun metne geleneksel çözümleyici yaklaşım tutumundaki alışılmış ezberi bozarken, onu ussal bakış açısından usdışı bakış açısına zorunlu olarak kaydırır.

4 - Sonuç

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, **El hablador**’da ‘yolculuk’, anlatının başından sonuna romanın yinelenen ögesidir. Anlatı, Peru’lu anlatıcının Floransa’da bir resim galerisinde gördüğü fotoğraflardan yola çıktığı düşünsel yolculukla başlar. Amazon ormanlarında yaşayan yerli kabile Machiguengalar’ın gezici habercisine dönüşecek olan Saül Zuratas’ın üniversite yıllarında kabilenin yaşadığı bölgelere yaptığı bir dizi yolculuk, sonraları Peru’lu anlatıcının gene yerli kabilenin bazı üyelerinin yaşadığı bölgeye gitmesiyle yinelenir. Bu yolculuklar, anlatıda Machiguengalar’ın söylencesel dünyasını kuşatan ve Peru’lu anlatıcının seslendirdiği dünyanın zamanında yapılan yolculuklardır.

Machiguengalar’ın ve ‘hablador’un yol öyküsü, Peru’lu anlatıcınıninkinden farklı bir yolculuktur: Machiguengalar, anlatı boyunca

defalarca yer değiştirir. Bilgeliği yitirmemek adına yol almaları, hem fiziksel, hem ruhsal yolculuğun göstergesidir. Aynısı ‘hablador’ için de söylenebilir: Hayatta kalabilmek için beşerli onarlı gruplar halinde yaşamaya karar veren Machiguengalar’ın, aralarındaki iletişimi sağlayarak, bir gruptan diğerine haberler götürerek, yapıp ettiklerini anlatarak topluluk halinde varolmalarına çabalayan ‘hablador’, gruptan gruba katettiği fiziksel yolun yanında, dönüşümünü tamamladığı topraklarda yaşadığı deneyimlerle de içsel yolculuğunu gerçekleştirir.

Metnin ekseninde yer alan ‘hablador’un bakış açısından Amazon’larda yaşayan yerli halkın, bozulmadan, zorla / zorbalıkla değiştirilmeden / dönüştürülmeden, özlerini koruyarak yaşama hakkına sahip olması gerektiği düşüncesi, ‘hablador’un kendi hesabına kurduğu ikinci yaşamın oluşum sürecindeki düşünsel etkinlikle koşutluk gösterir. Yüzünde bir maske gibi taşıdığı doğum lekesinden ve soyundan kaynaklanan engeller nedeniyle toplum tarafından kabul görmeme durumu, kendine benzemeyeni yok sayma, yok etmeye çalışma, öteleme veya benzetme, değiştirme yollarını benimseyen toplumsal zorbalığa da karşı durmasıyla pekişerek, ‘Mascarita’yı zorbalığın erişemeyeceği, özlerini koruyan, evrenle barışık yaşayan bir halkın içine, kendi özünü yaşayabileceği, böylece kendini bütün duyumsayabileceği, varlığını gerçekleştirebileceği yaşam alanına taşır. Yeni halkının önünde doğum lekesinin simgelediği gizli kimliğinden, maskesinden sıyrıldığında, bir Gregor Samsa olarak yaşamını sürdürme rahatsızlığından da kurtulmuş olur. Ne var ki, yabancı gözlere karşı korunması, gizlenmesi gereken bir varlıktır ‘hablador’. Özlerini korumayı başarmış bir avuç yerli halkın değişime uğramadan varolmayı sürdürebilmesinin gizli güvencesi gibidir. Söz söyleyendir, söz aracılığıyla yazılı olmayan bir tarihi gerçekleştiren, söz aracılığıyla bağlarını koruduğu, canlı tuttuğu bir avuç yerli insanın halk olarak yaşamasını, varolmasını sağlayandır.

KAYNAKÇA

- Calatrava, José Valles (1994) *Introducción histórica a las teorías de la narrativa*, Almería, Universidad de Almería.
- Eagleton, Terry (1989) *Literary Theory: An Introduction*, Oxford, Basil Blackwell.
- Eco, Umberto (2001) *Açık Yapıt*. çev.: Pınar Savaş, İstanbul, Can Yayınları.
- Gadamer, Hans-Georg (1988): *Truth and Method*, London, Sheed and Ward.
- Göktürk, Akşit (2001): *Okuma Uğraşı: Yazın Metninin Kavranışında Okur-Metin-Yazar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Kershner, R.B. (1993) *James Joyce: A portrait of the artist as a young man*, University of Florida, Boston, Bedford Books of St. Martin's Press.
- Rifat, Sema (1994) "Metnin İçindeki Okur", *Kuram*, No:5, Mayıs, İstanbul.
- Rifat, Sema (1993) "Metni Kim Oluşturur? Yazar mı? Okur mu?", *Kuram*, No:3, Eylül, İstanbul.
- Sartre, Jean-Paul (1995) *Edebiyat nedir?* çev.: Bertan Onaran, İstanbul, Payel Yayınları.
- Sayın, Şara (1999) *Metinlerle Söyleşi*. İstanbul, Multilingual.
- Vargas Llosa, Mario(1991) *El hablador*. Barcelona, Editorial Seix Barral.
- Rivas, José Andrés (2005), "El hablador de Mario Vargas Llosa: Querer escribir como hablo", <http://www.elhablador.com/rivas.htm>, 26 Mayıs 2010.